

Η ιστορία των ανασκαφών και η προσπάθεια του ανθρώπου να ανακαλύψει το παρελθόν του είναι πολλές φορές πιο συναρπαστική από την ίδια την ανακάλυψη. Που κάποτε χρησιμοποιείται όχι για την πρόοδο της επιστήμης και τη γνώση αλλά για την προβολή του σκαπανέα, πολλές φορές, σε βάρος των αληθινά πρωτοπόρων. Ο Άρθουρ Έβανς ήταν ένας από αυτούς. Με θύμα του τον Μίνωα Καλοκαιρινό, τον άνθρωπο που πρώτος πίστεψε ότι ο μυθικός συνονόματός του δεν ήταν αποκύημα φαντασίας αλλά απηχούσε πρόσωπα και γεγονότα του απώτερου παρελθόντος.

Γεννήθηκε το 1843 στο Ηράκλειο Κρήτης κι ανήκε σε πλούσια οικογένεια. Μεγάλωσε κάτω από το βάρος του θρυλικού ονόματος, με το οποίο τον βάφτισαν. Στα 14 του χρόνια, στα 1857, έψαχνε κιόλας να βρει σημάδια, που θα του φανέρωναν πως η μινωική αυτοκρατορία δεν ήταν παραμύθι. Ήταν τότε που βρήκε σε μια σπηλιά κομμάτια από τους νόμους της Γόρτυνος. Έφυγε στην Αθήνα όπου σπούδασε νομικά και ξαναγύρισε στην ιδιαίτερη πατρίδα του. Στα 1865, φιλοξένησε στο πατρικό του έναν νεαρό Γάλλο αρχαιολόγο αλλά το παιδικό του όνειρο έπρεπε να περιμένει. Οι Κρητικοί, που πάντοτε διψούσαν για την ελευθερία, ξεσηκώθηκαν κατά των Τούρκων. Η επανάσταση του 1866 και το ολοκαύτωμα στο Αρκάδι συγκλόνιζαν Έλληνες και ξένους. Ο ξεσηκωμός πνίγηκε στο αίμα. Έσβησε το 1869.

Στα κατοπινά χρόνια, ο Μίνωας Καλοκαιρινός έγινε έμπορος λαδιού και σαπουνιού, ενώ παράλληλα προσέφερε τις υπηρεσίες του ως διερμηνέας στο αγγλικό προξενείο του Ηρακλείου. Ήταν η εποχή που ο Ερρίκος Σλίμαν ξέθαβε την Τροία στη Μ. Ασία και τις Μυκήνες στον Αργολικό κάμπο. Στα 1878, ο σουλτάνος υποχρεώθηκε να παραχωρήσει κάποια προνόμια και μια μορφή αυτονομίας στην Κρήτη. Διαπρεπείς Έλληνες άρπαξαν την ευκαιρία. Αφού η Τροία του Πριάμου και οι Μυκήνες των Ατρείδων υπήρξαν, γιατί όχι και η μινωική αυτοκρατορία; Ο Ιωσήφ Χατζηδάκης και ο πασιγνωστος από τις εργασίες του πάνω στο κείμενο του Ερωτόκριτου αρχαιολόγος Στέφανος Ξανθουδίδης ίδρυσαν τον Φιλεκπαιδευτικό Όμιλο με κύριο σκοπό την αρχαιολογική έρευνα και τη διάσωση των αρχαιοτήτων.

Ο Μίνωας Καλοκαιρινός προχώρησε σε πιο ρεαλιστικές ενέργειες. Από τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, με δικά του έξοδα, πήγε στον λόφο Τσελεπί Κεφάλα («ύψωμα του άρχοντα» όπως το έλεγαν οι Τούρκοι) κι άρχισε ανασκαφές. Ως τον Φεβρουάριο του 1879, είχε φέρει στο φως τα πρώτα αδιάσειστα στοιχεία ότι εκεί βρισκόταν η Κνωσός: Κάτω από στρώματα ηφαιστειακής στάχτης αποκαλύφθηκαν ο περίβολος που έχει πρόσοψη στη δυτική αυλή, έξι από τις 21 αποθήκες, οι διάδρομοι της νοτιοανατολικής αυλής, η εκεί γωνιά της αίθουσας του θρόνου και κάτι παραπάνω από τον μισό προθάλαμο.

Τα αντίγραφα δώδεκα πιθαριών που βρήκε σε μίαν από τις αποθήκες, ο Μίνωας Καλοκαιρινός τα έστειλε στον τότε διάδοχο, πρίγκιπα Κωνσταντίνο της Ελλάδας, και στα μουσεία Ρώμης, Λονδίνου και Παρισιού. Τέσσερα πιθάρια, πέντε αγγεία και 360 ολόκληρα ή κομματιασμένα ευρήματα αποτέλεσαν τη μαγιά για τη δημιουργία Μουσείου στο Ηράκλειο ή εντάχθηκαν στην προσωπική του συλλογή, καθώς και στη συλλογή Ζαχινάκη.

Τα νέα έκαναν τον γύρο του κόσμου. Η Κρήτη τράβηξε σαν μαγνήτης το ενδιαφέρον της διεθνούς κοινής γνώμης. Στα 1881, ο Αμερικανός **Στίλμαν** αποφάνθηκε ότι η Κνωσός είναι ο Λαβύρινθος. Με ενέργειες του Φιλεκπαιδευτικού Ομίλου και προσωπικά του Ιωσήφ Χατζηδάκη, οι τουρκικές αρχές, το 1883, έδωσαν την άδεια για τη διενέργεια ανασκαφών και τη συλλογή αρχαιοτήτων. Την ίδια κιόλας χρονιά, οι Ιταλοί Λ. Περνιέ και Φ. Χάλμπχερ ξεκίνησαν τις ανασκαφές που οδήγησαν στην ανακάλυψη των ανακτόρων της Φαιστού και της Αγίας Τριάδας. Με διάφορα διαλείμματα, τις συνέχισαν ως τα 1914. Η ιταλική αρχαιολογική αποστολή ήταν άλλωστε αυτή που αποφάσισε να σώσει την τιμή της Αρχαιολογίας.

Ο πυρετός των ανασκαφών απλώθηκε σε ολόκληρη τη μεγαλόνησο. Οι Αμερικανοί έσκαβαν στον Ισθμό της Ιεράπετρας, οι Άγγλοι στη Ζάκρο και στο Παλαιόκαστρο, ο Ξανθουδίδης με τον Χατζηδάκη στον κάμπο της Μεσαράς και στις ιερές σπηλιές. Το νέο μουσείο πλούτιζε από ποικίλα ευρήματα, κοσμήματα, σκεύη, αγγεία: Του Ιδαίου Άντρου το 1884 με 1885, της περιοχής Πατσού το 1885 με 1886, των περιοχών Καρτερού και Ψύχρου το 1886, χρονιά που έφτασε στην Κρήτη και ο Ερρίκος Σλίμαν. Παζάρεψε την αγορά της Κεφάλας από τον Τούρκο αγά, που την κατείχε. Αυτός του ζήτησε ως αμοιβή «τη μάνα του και τον πατέρα του». Ο Σλίμαν έφυγε. Τα ευρήματα πλήθαιναν. Το 1887, στον Άγιο Ονούφριο, κοντά στη Φαιστό, ξέθαψαν ένα οστεοφυλάκιο που είχε επιφάνεια τέσσερα μέτρα. Τέσσερα χρόνια αργότερα, στα 1891, ο Γάλλος Μ. Ζουμπέν δοκίμασε να αγοράσει τον λόφο της Κεφάλας. Ο ιδιοκτήτης εξακολουθούσε να ζητά αμύθητα ποσά.

Στα 1894, ένας νέος μνηστήρας εμφανίστηκε: Ο Άγγλος εθνολόγος και δημοσιογράφος Άρθουρ Έβανς που επισκέφθηκε το σπίτι του Μίνωα Καλοκαιρινού, είδε τα ευρήματα και ενθουσιάστηκε. Πρακτικός Εγγλέζος, αγόρασε ένα μικρό κομμάτι της Κεφάλας αλλά δεν τον άφηναν να το σκάψει. Περιορίστηκε σε εκδρομές ανά την Κρήτη μαζεύοντας επιγραφές «προφοινικικής γραφής», όπως νόμιζε. Την ίδια χρονιά, ο Ιταλός Α. Ταραμέλι έσκαψε στο χωριό Καμάρες και ξέθαψε αγγεία πολύχρωμα και ιδιόμορφα. Τα θεώρησαν είδος ξεχωριστό και τα βάφτισαν «καμαραϊκά», από τον τόπο, όπου βρέθηκαν.

Το νησί, όμως, φλεγόταν από τον επαναστατικό άνεμο και μια σφαγή χριστιανών στα Χανιά, τον Ιανουάριο του 1897, προκάλεσε θυελλώδεις διεθνείς αντιδράσεις. Οι Τούρκοι

απάντησαν με εξέγερση εναντίον του αγγλικού προξενείου στο Ηράκλειο. Ξέσπασε στις 25 Αυγούστου του 1898. Οι φλόγες τύλιξαν το σπίτι του Μίνωα Καλοκαιρινού και κατέστρεψαν την προσωπική του συλλογή. Κατέστρεψαν, όμως, και την τουρκική κυριαρχία στη μεγαλόνησο. Η επέμβαση των μεγάλων δυνάμεων επέβαλε στον σουλτάνο να παραχωρήσει πλήρη αυτονομία στο νησί. Στις 15 Νοεμβρίου του 1898, οι τελευταίοι εκπρόσωποι του σουλτάνου αποχώρησαν. Στις 9 Δεκεμβρίου, στη Σούδα, αποβιβάστηκε ο πρίγκιπας Γεώργιος, πρώτος ύπατος αρμοστής της Κρήτης.

Ο Άρθουρ Έβανς δε έμεινε στιγμή αργός. Βρήκε χορηγό και ξαναπήγε στον ιδιοκτήτη της Κεφάλας. Οι καιροί είχαν αλλάξει, οι τιμές είχαν πέσει. Μέσα Δεκεμβρίου του 1898, ολόκληρη η έκταση, είκοσι στρέμματα γης, ήταν πια δική του. Στις 23 Μαρτίου του 1900, με βοηθούς τον αρχαιολόγο Μακένζι και τον αρχιτέκτονα Φάιφ, ο Άρθουρ Έβανς ξεκίνησε το σκάψιμο. Στα επόμενα δυο χρόνια, 50 με 200 εργάτες ξέθαψαν από τη λάβα και τη στάχτη την Κνωσό. Ο Μίνωας περίμενε να φύγουν οι Τούρκοι, πριν να αναστηθεί. Τυχερός ο Έβανς: Έγινε αυθεντία, καθόρισε χρονολογίες που δεν ισχύουν, εισήγαγε θεωρίες που έχουν καταπέσει και τροφοδότησε τη λαϊκή φαντασία με όσα αληθινά ή φανταστικά θα ήθελε το κοινό ν' ακούσει. Τον δρόμο, άλλωστε είχε ανοίξει ως πρώτος διδάξας ο Ερρίκος Σλίμαν. Ο Καλοκαιρινός και οι πρωτοπόροι ξεχάστηκαν αλλά η Ιστορία συγχώρησε στον Έβανς τους τσαρλατανισμούς. Όχι και η Αρχαιολογία.

Στα 1903, η ιταλική αποστολή που ερευνούσε στη Φαιστό, εισηγήθηκε νέες μεθόδους αυστηρής επιστημονικής εργασίας. Η κυριότερη: Κάθε νέο εύρημα αριθμείται και δε βαφτίζεται ως αυτό που ο ανασκαφέας θα ήθελε να είναι. Αρκετό κακό είχαν κάνει ο θησαυρός του Πριάμου, που δεν είναι του Πριάμου, ο τάφος του Αγαμέμνονα που δεν είναι του Αγαμέμνονα, η ασπίδα του Αχιλλέα, που δεν είναι του Αχιλλέα, η αίθουσα των πελέκεων που δεν ήταν αυτή. Με την αρίθμηση, η επιστήμη της Αρχαιολογίας έπαιρνε το πάνω χέρι απέναντι στους κυνηγούς θησαυρών. Οι τσαρλατανισμοί, όμως, ποτέ δεν έλειψαν...

Το κύριο ελάττωμα του Άρθουρ Τζον Έβανς ήταν ότι βιαζόταν να βαφτίσει τα ευρήματα με ευκολία που δεν ταίριαζε σε ερευνητή. Το κύριο πρόβλημα των επιστημόνων της εποχής του ήταν ότι δέχονταν αδιαμαρτύρητα την αυθεντία του που πήγαζε από το γεγονός ότι τον περιέβαλε το φωτοστέφανο των ανακαλύψεών του. Το πρόβλημα του Μίνωα Καλοκαιρινού βέβαια ήταν πως ο Άγγλος δημοσιογράφος του είχε κλέψει τη δόξα, αλλά αυτό είναι κάτι που αναμενόταν.

Ο Έβανς γεννήθηκε στην Αγγλία το 1851. Στα 43 του ήταν γνωστός εθνολόγος και ανταποκριτής του «Μάτζεστερ Γκάρντιαν». Τότε (1894), επισκέφτηκε στο σπίτι του στο

Ηράκλειο της Κρήτης τον Μίνωα Καλοκαιρινό, που είχε αναταράξει τον κόσμο με τα ευρήματα των ερευνών του. Ο Έβανς πείστηκε πως κάτι μεγάλο κρυβόταν στον λόφο, πέντε χλμ. έξω από την πόλη του Ηρακλείου κι έσπευσε να αγοράσει ένα κομμάτι γης.

Όταν και ο τελευταίος Τούρκος εκπρόσωπος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εγκατέλειψε την Κρήτη, το 1900, η Κνωσός, ο Λαβύρινθος, ο Μίνωας ξεπρόβαλαν κάτω από τα χώματα, ενώ ολόκληρο το νησί οργωνόταν από πλήθος αρχαιολογικές αποστολές. Σ' αυτόν τον αγώνα δρόμου, ο Έβανς βγήκε πρωταθλητής. Όσα κι αν του οφείλουμε, δεν μπορούμε να παραγνωρίσουμε ότι σωροί από ευρήματα φορτώθηκαν ανάκατα σε καλάθια με πρόχειρες ενδείξεις που ο χρόνος εξαφάνισε καθώς περίμεναν στις αποθήκες έξι δεκαετίες, ώσπου κάποιος να ασχοληθεί να τα ξεδιαλύνει. Στη βιασύνη του, δε δίστασε να χρησιμοποιήσει μπετόν για αμφίβολης πιστότητας ανακατασκευές και να προχειρολογήσει υποθηκεύοντας το μέλλον. Ο Πολ Φορ περιγράφει δυο παραδείγματα:

Η ανακάλυψη ενός κομματιού από τοιχογραφία, που παρουσιάζει μια γυναικεία μορφή, έπεισε τον Έβανς να ανακοινώσει ότι βρήκε τα ιδιαίτερα διαμερίσματα της βασίλισσας, το λουτρό, την τουαλέτα, το καλλωπιστήριο και το θησαυροφυλάκιό της. Σήμερα, αμφισβητείται ακόμα κι αν ποτέ υπήρξε βασίλισσα.

Στα 1902, βρέθηκαν τέσσερα δωμάτια σε παράλληλη διάταξη και ένας ασάμνιθος (κάδος, που τον χρησιμοποιούσαν για να λούζονται) μάλλον μεταγενέστερης εποχής. Ο Έβανς γκρέμισε τους μεσότοιχους πιστεύοντας πως έκρυβαν κάτι καλύτερο και βάφτισε το εύρημα λουτήρα και την πίσω του μεριά (σε απόσταση έντεκα μέτρων) αίθουσα λουτρού. Ούτε προχόη νερού, όμως, υπήρχε ούτε αποχέτευση ούτε πρόνοια για φωτισμό. Στις κάποιες αντιρρήσεις που διατυπώθηκαν, απάντησε πως ο λουτήρας μεταφέρθηκε μακριά κατά τη διάρκεια μιας ξαφνικής επίθεσης. Η Μινωική αυτοκρατορία, όμως, ποτέ δε δέχτηκε επίθεση.

Στη ζυγαριά της Δικαιοσύνης, πάντως, το αναμφισβήτητο έργο του βαραίνει περισσότερο. Η ψύχωση του Έβανς με τον Μίνωα υπήρξε ικανό κίνητρο, ώστε να του αφιερώσει τη ζωή του όλη. Αρχισε τις ανασκαφές στα 1900, σε ηλικία 49 χρόνων, και τις εγκατέλειψε το 1935, όταν πια ήταν 84 ετών! Πέθανε το 1943, σε ηλικία 92 χρόνων, και άφησε πλήθος έργα, ανάμεσα στα οποία το κλασικό «Το ανάκτορο του Μίνωα στην Κνωσό» και το «Scripta Minoa». Ερεύνησε τη γραφή, της οποίας δείγματα υπήρχαν σε πάμπολλα κομμάτια, επηρεάστηκε από το αντικείμενο των ανασκαφών του όσο κανένας άλλος κι έγινε φανατικός λάτρης του αριθμού εννέα, που χαρακτηρίζει τους κύκλους της μινωικής εξουσίας (ανανέωση εντολής κάθε εννέα χρόνια). Στα 1905, στο Αρχαιολογικό Συνέδριο της Αθήνας, εισηγήθηκε τη χρονολόγηση των εποχών της Κρήτης με βάση αυτή του την ψύχωση:

Τρεις περίοδοι, Προμινωική, Μεσομινωική, Υστερομινωική, με τρεις υποπεριόδους κάθε μια. Συνολικά, εννέα!

Τότε, τη δέχτηκαν. Δεν έζησε να δει την ανατροπή της. Όσο οι έρευνες προχωρούσαν και τα νέα ευρήματα πλήθαιναν, τόσο ο χωρισμός αυτός δεν μπορούσε να καλύψει τα δεδομένα. Στα 1958, στο 8ο διεθνές συνέδριο Προϊστορίας και Πρωτοϊστορίας, στο Αμβούργο, προτάθηκε κι έγινε αποδεκτή νέα διαίρεση, από την οποία λείπει εντελώς το όνομα του Μίνωα:

Προανακτορική, Παλαιοανακτορική, Νεοανακτορική, Μετανακτορική, με ενδιάμεσες υποπεριόδους όχι απαραίτητα τρεις για καθεμιά περίοδο. Οι φάσεις αυτές προσδιορίστηκαν με βάση τις καταστροφές που υπέστησαν τα ανάκτορα.

Ο Έβανς επικέντρωνε στη Μινωική Κρήτη την αρχή του πολιτισμού και την εξάπλωσή του στον Ελλαδικό χώρο. Σήμερα, δεν είμαστε πια τόσο απόλυτοι. Του είμαστε, όμως, ευγνώμονες.

(Έθνος της Κυριακής, 29.4.2001) (τελευταία επεξεργασία, 21.9.2009)